УДК 94(477.43)

В. В. Дячок, В. А. Чикунда

СЕЛО СТАРІ НЕТЕЧИНЦІ: НАРИС ІСТОРІЇ (ВІД ПЕРШОЇ ПИСЕМНОЇ ЗГАДКИ ДО ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ)

Стаття присвячена висвітленню основних віх з історії села Старі Нетечинці, починаючи від першої писемної згадки в історичних джерелах і до початку XX століття. На основі архівних документів та фольклорно-етнографічних матеріалів досліджуються власники села, кількість населення та історія Свято-Покровської церкви. Аналізується ряд топонімів та подається їх етимологія.

***Ключові слова**: Старі Нетечинці, Нові Нетечинці, Віньковеччина, село, Поділля.*

Історія України, як і будь-якої іншої держави, складається із сотень і тисяч «малих історій» міст, містечок, сіл, які, тісно переплітаючись між собою, створюють один великий літопис землі, на якій ми живемо. Чим краще і детальніше будуть досліджені «малі історії», тим чіткішим буде розуміння, звідки ми і яким буде майбутнє України в цілому. Адже саме з історії окремих населених пунктів твориться історія держави. До того ж без знання історії рідного краю неможливо уявити формування національної свідомості, патріотичних почуттів людини.

У Віньковецькому районі Хмельниччини є невелике село Старі Нетечинці, яке за сучасним адміністративним поділом складає разом із Новими Нетечинцями Нетечинську сільську раду. Село відоме своїми садками, ставками та працьовитими людьми. Історія села цікава, овіяна легендами та переказами, однак досі не стала предметом наукового дослідження. Відомості про минуле носять уривчастий, фрагментарний характер. Щоправда, єдиною установою, яка зберігає і популяризує цінні джерела з історії села є місцевий історико-краєзнавчий музей, який має статус «Народного» і діє при Старонетечинецькому НВК. Його представницьку експозиційну базу можна назвати «Історією села в речах» і використовувати як матеріальні ілюстрації минулого. В період створення музею (1987 рік) не йшлося про детальне вивчення архівних документів, історичних джерел, а основні зусилля було спрямовано на збір речових джерел та оформлення експозиції. Тому безсумнівно актуальним є звернення при вивченні минулого Старих Нетечинець до комплексу писемних, як архівних матеріалів, так і вже опублікованих, документів, що дозволить всебічно дослідити історію села.

При вивченні історії будь-якого поселення важливим питанням для дослідників є з’ясування походження назви, оскільки це може пролити світло на його минуле. Топонім «Нетечинці» має кілька тлумачень. Серед жителів є поширеним переказ про те, що колись в давнину паном у селі був чоловік на ім’я Нетечко, згодом частину своїх земель він передав у володіння синові. Звідси, мовляв, і походить назва – Старі Нетечинці та Нові Нетечинці.

Інша версія стверджує, що назва села походить від поняття «нетеч», що означає «застійні води, болотиста місцевість». Справді, усі низовини села без осушення

перетворюються на суцільні застійні болота, вода не тече. За сучасною науковою версією, яку обґрунтовує, зокрема, доктор філологічних наук, професор К. Д. Тищенко, топонім «Нетечинці» має кельтське походження, точніше, не сам топонім, а його корінь «теч», першоосновою якого був корінь «тяг», «тяж», який у поєднанні з початковим «Не-» у перекладі з ірландської означає «тут був колись будинок» [28, с.12].

Документального підтвердження існування пана Нетечки виявити не вдалося, а от друга і третя версії, на нашу думку, є цілком вірогідними, оскільки місцевість дійсно є болотистою, а, зважаючи на той факт, що до заснування Нетечинець у сучасних межах існувало село неподалік (а отже, і житлові будинки), то версія професора Тищенка може лише це підтверджувати.

Про те, що люди жили на території сучасного села ще за кам'яної доби, свідчать знайдені тут знаряддя праці: кам'яні сокири, рубила, скребачки. До речі, окремі з них сучасні мешканці ще й досі використовують в господарських цілях, оскільки ці давні знаряддя праці є надміцними.

Вперше ж офіційно село Нетечинці згадується у подимному реєстрі Подільського воєводства 1493 року, в якому здійснено облік поселень на теренах, підвладних польській короні [19, с.337; 20, с.58]. Хоча з переказів, що побутують серед старожилів, відомо, що поселення неподалік сучасного села існувало ще в XII-XIII ст., про що переконливо свідчать речові історичні пам'ятки. Старожили розповідають, що до того часу, поки поля навколо села оброблялися лише кіньми, досить часто виорювалися уламки кераміки і навіть вцілілий посуд, а могила, яка сьогодні ледь помітна, була високим курганом. На цьому кургані на початку 90-х рр. XX ст. було встановлено великий дерев'яний хрест і започатковано традицію – хресною ходою відвідувати це місце другого дня Зелених свят. Однак, на жаль, традиція ця не прижилася (ймовірно, через чималу відстань до кургану від сучасного села). Залишки знарядь праці, посуду з території давнього поселення зберігаються у місцевому історико-краєзнавчому музеї [16].

З давніх-давен урочище, де розташовувалося це поселення, мешканці Старих Нетечинець називають «Червінщиною». Походження назви має дуже правдоподібну легенду: «В XIII ст. полчища монголо-татар зруйнували село і вирізали його жителів. Уся земля від пролитої крові стала червоною. За легендою, врятуватися вдалося лише кільком жителям, які втекли до лісу, що розташовувався на місці сучасного села Старі Нетечинці. Вони заховалися «во лощину». Волощина – так називають сьогодні найстарішу частину села. Хоча не менш вірогідною є версія, що ця частина села могла заселятися вихідцями з Волощини (Молдавії або прилеглих до Поділля південно-західних земель).

Документальних джерел з історії Поділля XIV-XVI ст. не так вже й багато, детально і аргументовано простежити становлення окремо взятого невеликого населеного пункту є завданням досить складним, а тому можливим і виправданим, на нашу думку, було б розглядати предмет дослідження в контексті історичних процесів подільського краю в цілому.

Польсько-литовські суперечки за Поділля завершилися тим, що у період 1438-1449 рр. до Королівства Польського відійшла територія Ровщини [20, с.31], до якої територіально дещо пізніше відносилися і Нетечинці. До Ровсько-Барського староства належала територія басейну річки Рів [20, с.2], яка бере свій початок безпосередньо біля Старих Нетечинець, а біля Нових Нетечинець розливається у великий став, що в давнину називали Хлопським озером [30, s.6].

Першим за часом виникнення писемним джерелом про село з назвою «Нетечинці» (Nyeteczyncze) є Подимний реєстр 1493 р., укладений за польського короля Яна Ольбрахта, який дає уявлення, зокрема, про заселення території Подільського воєводства в кінці XV ст.: «От Калюса до Мурахвы нет ни одной осады если не считать Куриловец и Нетечинец» [20, с.58]. Причина цього явища цілком зрозуміла – татарські набіги змушували місцеве населення жити тривожним, неспокійним життям, і хоча не всі поселення були розорені татарами, однак одна лише звістка про них наводила паніку, змушуючи людей залишати житла і ховатися в малодоступні місця. Засобів захисту від татар було вкрай недостатньо, Королівство Польське і Велике Князівство Литовське виявилися неспроможними захистити від них подільські міста і села [26, с.45]. Таким чином 1493 рік є роком першої писемної згадки про Нетечинці, а от абсолютно точний час заснування села, на жаль, встановити неможливо.

Слід відзначити, що поділ Нетечинців на Старі і Нові відбувся з заснуванням Нових Нетечинець, що відбулося між 1680 і 1720-ми рр., принаймні села з такою назвою в документах комісарського суду Подільського воєводства за 1678-1679 рр. не існувало [21]. Але в 1728 році поруч зі Старими (колишніми Нетечинцями) згадуються Нетечинці Нові або Малі і новозбудована церква в честь Святого Михаїла [22, с.277]. Можна припустити, що вірогідність утворення села Нові Нетечинці за панування Османської імперії на Поділлі в 1672-1699 рр. є малоймовірною, тому висловимо гіпотезу, що утворення цього поселення найвірогідніше відбулося одразу після повернення Поділля під владу Речі Посполитої у 1699 році.

Життя краю першої половини XVI ст. тісно пов’язане з колонізаторською та організаційною діяльністю Бони – дружини польського короля Сигізмунда. Польща залишилася для неї до кінця чужою, як і вона Польщі (Бона – донька міланського герцога Джованні Сфорца). Однак Бона залишила помітний слід в державних справах, зокрема, в збиранні земель шляхом викупу у попередніх власників. Слід відзначити, що серед тих, кому Бона «жалувала» землі, більшість складали місцеві господарі. На думку М. С. Грушевського, метою Бони могло бути звільнення Барського староства від польсько-шляхетського володіння, однак цей план не був нею втілений до кінця, оскільки декілька сіл залишалися у польсько-шляхетській власності, в тому числі і Нетечинці, котрі належали в 1530-1550-х рр. Радецьким і мали статус шляхетських приватновласницьких поселень [20, с.97].

Серед історичних джерел, які містять певну інформацію про село Нетечинці, слід вказати поборові і подимні реєстри. Так, в 1530 і 1542 рр. в реєстрах вказується наявність у селі 3 і 4 плугів відповідно [32, s. 169]. Потягом XVI – XVII ст. кількість мешканців часто

змінювалася: то виселялися, можливо, частково ставало ясиром або знищувалися, то знову залюднювали цю місцевість. У Подимному реєстрі 1668 року село Нетечинці разом із Зенечківцями (Женишківцями) згадуються як «пустки» [19, с.530], хоча ще за сім років перед тим, в реєстрі від 16.11.1661 р. в Нетечинцях значилося 3 дими [19, с.516].

Серед історичних джерел, які містять певну інформацію про село XVIII століття, важливими є Метрична книга уніатської (греко-католицької) приходської Свято-Покровської церкви Старих Нетечинець, яка зберігається в Центральному історичному архіві в м. Києві (фонд Ф.224: «Колекція метричних книг церков Подільського воєводства») [1]. Документи містять інформацію про факти народження, шлюбу і смерті усіх мешканців села в період з 1755 до 1777 рр. Потенційна інформація цього джерела дозволяє внести уточнення в дані, які подаються, зокрема, в «Приходах и церквях Подольской епархии» Юхима Сіцінського, про 1760 рік як дату початку функціонування церкви у селі [23, с. 564]. Початок ведення метричних книг, а отже, здійснення священиком церковних таїнств у приході припадає на 1755 рік.

Про кількість будинків у Старих і Нових Нетечинцях, які входили до складу Летичівського повіту Подільського воєводства, йдеться в німецькомовному виданні «Magazin für die neue historie und geographie» (м. Гамбург), де станом на 1788 рік в них розташовувалося відповідно 60 і 96 жител (димів) [31, s.259].

Власником обох Нетечинець, принаймні, на початок 1780-х рр. був Каетан Потоцький, однак у цей час він видав свою доньку Катерину (Katarzyny) за шляхтича Михайла Тиравського і Нетечинці дістаються подружжю як посаг. Згідно з «Камеральним і топографічним описом Летичівського повіту Подільської губернії» кінця XVIII століття власницею обох Нетечинець «по доживотному праву» записана «стольникова Червоногродська Тыравска» [3, арк.33, 34].

Після входження краю у 1793 році до складу Російської імперії наріжним фактором розвитку у кінці XVIII-першій половині XIX ст. стало його включення в орбіту загальноросійського економічного і суспільно-політичного життя. Утвердивши свою владу в краї, росіяни не стали на захист корінного населення. Більше того, залишивши без змін існуючий соціально-економічний лад, вони всіляко стимулювали свавілля польських магнатів та шляхти. Вже до початку XIX ст. майже все українське селянство було перетворено на кріпаків.

З кінця XVIII і аж до початку XX ст. власниками Нетечинець були представники польсько-шляхетського роду Тиравських. Що стосується вже згадуваного Михайла Тиравського, то в Держархіві Хмельницької області нами виявлено досить цікаві джерела, які проливають світло на нього як поміщика і людину. Так, зокрема, у 1820 році нетечинські селяни написали скаргу «на непосильний визиск і жорстокість пана», яка набула широкого резонансу, ставши відомою завдяки членам російського сенату князям Гагаріну і Хітрово та міністру юстиції генералу Лобанову-Ростовському [2, арк.32]. В результаті міністр віддав особистий наказ подільському губернському прокурору, щоб слідство по справі Тиравського було проведене «поза чергою і за силою закону» [2, арк.49].

Проте подібні конфлікти поміщика зі своїми селянами мали сталий характер. Більше того, за свавільне ставлення до селян М.Тиравський у 1827 році навіть відбував покарання у вигляді двотижневого ув'язнення у Кам'янець-Подільській міській в'язниці. Насамкінець згадаємо і про факти своєрідної «любові» нетечинського дідича до своїх кріпачок. Саме негідні вчинки стали причиною змови кількох старонетечинських селян (для слідства їхні особи так і залишилися невідомими), які, піймавши холодної листопадової ночі 1832 року на той час вже 80 літнього М. Тиравського «на гарячому», провчили його, перев'язавши мотузкою кінцівки з дітородним органом, внаслідок чого поміщик до ранку помер [5, арк.1-2зв.].

По смерті поміщика половина Нових Нетечинець дісталися у спадок молодшій онуці Юстині Завадській, а Старі Нетечинці перейшли до його невістки, вдови Пелагеї [6, арк.3]. Остання в свою чергу передала помістя у спадок синам Феліксу та Адаму. Цікавим є той факт, що імена Адам та Фелікс були найпоширенішими в родині Тиравських. Інформація про це міститься в «Списке дворян, внесенныхъ въ дворянскую родословную книгу Подольской губернии» 1897р. [27, с.325].

Згідно «Ревізької сказки» за 1834 р. у власності Пелагії Тиравської перебувало 242 жителі с. Старі Нетечинці (12 дворових та 226 селян) [6, арк.4зв-37]. Рільної землі було мало, більше половини її вкривали ліси, які згодом були вирубані і розорані [3]. До нашого часу за селом є урочище «Зруби», яке свою назву отримало від того, що колись на його місті був ліс, який згодом вирубали.

Відповідно до «Інвентаря Летичівського повіту села Нетечинець Старих» за 1850 рік власником помістя був Адам Тиравський. У власності поміщика було рільної землі 385 десятин, сінокісної – 135 десятин, під лісами – 467 десятин, під забудовами та городами – 19 десятин (всього – 1008 десятин). В той час на кожне тяглове селянське господарство припадало: 1 десятина під город, 6 десятин рільної землі, 2 десятина на сінокоси; на піше селянське господарство було виділено відповідно 1 дес. під город, 3 дес. рільної та 1 дес. під сінокоси. Кожен селянський двір мав відробляти по 156 днів панщини [8, арк. 1та зв.]. Губернський Комітет, котрий проаналізував повинності селян с. Старі Нетечинці, визнав їх невідповідними до «Правил для управления помещичьими имениями Киевской, Подольской и Волынской губерниями», затверджених 29.12 1848 р., оскільки нетечинські селяни відбували понад норму по 6 літніх згінних днів і не отримували за це ніякої винагороди [8, арк. 3-4зв.].

Цінну інформацію містить викупний акт на помістя Тиравських від 1866-1867 рр., в якому є дані про те, що згідно уставної грамоти в селі Старі Нетечинці налічувався 81 двір, в яких проживало селян чоловічої статі – 271, з них 13 дворових. Капітальна цінність землі, що підлягала викупу, складала 25 642 рублі [3, арк. 2]. Звичайно, для викупу землі власних коштів селяни не мали, а тому звернулися до Селянського Поземельного Банку з проханням надати кредит у сумі 18070 рублів на термін п'ятдесят п'ять з половиною років, віддавши вищезгадану землю під заставу [7, арк. 5].

Поміщицький господарський двір розташовувався у центрі села. Старожили розповідали, що там були комори для збіжжя, токи для обмолоту зерна, льодовня, в якій навіть в жаркі літні дні лежали брили льоду, що слугували природним холодильником для збереження продуктів харчування. Кригу для льодовні заготовляли на нетечинських ставках у січні-грудні. Для дітей неабияким щастям було отримати влітку хоча б крихітну грудочку льоду. Господарський двір був обсаджений горіхами, які проіснували аж до середини XX ст. Старші люди і до сьогодні цю частину села називають «Фільварок».

Поряд з пануванням натурального господарства у селі розвиваються й ремесла. Одним із видів було гончарство. Ще й досі одне із сільських полів називається Гончаркою. Тут виготовляли черепицю та посуд. Хоча серед гончарних центрів краю Нетечинці не фігурують [25]. Неподалік села знаходилася велика кузня, майстри-ковалі виготовляли лемеші, коси, замки, ножі та інший реманент. А прізвище Коваль, що зустрічається серед жителів, може свідчити про те, що їх далекі пращури були гарними ремісниками. Взимку населення займалося ткацтвом на замовлення місцевих споживачів. Усього цим промислом займалося в селі 5 дворів [25, с.250]. 11 ремісників займалися деревообробкою. Воно й не дивно, адже площа лісів Летичівського повіту була найбільшою серед усіх повітів Подільської губернії і становила 15,1% від загальної площі повіту (а в середньому по губернії цей показник складав 9,7%) [25, с.251]. З 12-ти повітів Подільської губернії лише у 4-х був розвинений корзиновий промисел, яким у Нетечинцях займалося 10 родин [25, с.631].

У другій половині XIX століття у селі с. Старі Нетечинці панував Сигізмунд Тиравський. У 1886 році тут нараховувалось 82 селянських господарства [16]. У 1898 р. Сигізмунд Тиравський розпочав будівництво двоповерхового маєтку неподалік ставка Бугай. Цеглу на будівництво возив із Польщі. На кожній цеглині з внутрішнього боку був штамп та ім’я майстра. Щоб стіни були міцними, поміщик примушував селян здавати багато курячих, качачих яєць, які додавалися до будівельного розчину.

Колишній панський маєток існує і досі (сьогодні це одне із приміщень Старонетечинецького НВК). Навіть у наш час на стінах не помітно жодної тріщини. Усі грубки в маєтку облицьовано білими кахлями, які досі не втратили свого первинного блиску. Стелі в кімнатах були розписані. Маєток збудовано з усіма зручностями: ванна з туалетом, підведена вода. Труби від внутрішньої каналізаційної системи знаходили ще недавно під час ремонтних робіт. У просторому підвальному приміщенні розташовувалася кухня, з якої спеціальним пристроєм готова їжа подавалася до панської їдальні на першому поверсі [17].

Холодні зими родина пана Сигізмунда проводила у Варшаві, а влітку жила у Старонетечинському маєтку. Двоповерховий маєток обріс господарськими будівлями: поруч збудовано 2 конюшні та 3 комори, куди складалася селянська данина. Пан любив коней та розводив їх у великій кількості. На подвір’ї стояла ще скарбна хата (рос. «денежная кладовая»), куди для збереження складалися цінні речі та гроші. Поблизу маєтку поміщик заклав двоярусний парк, який існує дотепер.

У 80-х рр. XX ст. на той час одна з найстаріших жителів села Соломія Олександрівна Дячок (1905-1994) розповідала авторам даної статті, що діти завжди чекали дня, коли поміщик буде їхати на Службу Божу до Віньковецького костелу та очікували на його карету біля воріт маєтку, і босі, в одних сороченятах, бігли та кидали попереду панського екіпажу квіточки та квіткові пелюстки. Пан обов'язково зупинявся і роздавав дітям печиво та цукерки.

Після того, як Сигізмунд Тиравський помер, його син Ян продав своє помістя у 1913 році відставному полковнику царської армії Попелю, а з початком Першої світової війни господарство почало занепадати. Восени 1917 року селяни вигнали Попеля, а майно його та землю поділили між собою. В липні 1918 року Попель повернувся в село із загоном мадярів-карателів. Всіх чоловіків вони зігнали на майдан і жорстоко з ними розправилися: прогнали крізь стрій та били палицями, шмагали різками. Більшу частину майна Попель повернув назад, але через кілька місяців при спробі втечі селяни його наздогнали і вбили поблизу станції Деражня [29, с.39].

Головним осередком спілкування та святкового дозвілля на селі традиційно була церква. Ставлення до церкви визначало репутацію селянина, було ознакою його порядності й доброчинності. Церква відігравала значну роль у збереженні матеріальних пам'яток історії та мистецтва. Біля неї проводилися громадські сходи з різних питань, тут влаштовувалися загальносільські молебні, звідси починалися процесії по полях навколо села. До речі, як свідчить місцева легенда, саме такій ході нетечани завдячують відсутністю катаклізмів та людських жертв на своїй території. В легенді йдеться про те, що під час епідемії чуми (очевидно мова йде про хворобу, яка лютувала на Поділлі в 1770-1771 рр.) сільський священик покликав до себе 13 чорнявих хлопців-первістків і попросив, щоб вони розорали землю навколо села 13-ма чорними бичками, чим створили захисний кордон від страшної хвороби.

Перша дерев'яна трикупольна церква у Старих Нетечинцях, як свідчить книга Генеральної Візитації уніатських церков Галицької єпархії, до якої входило Подільське воєводство, 1783 року, була закладена в 1753 році [15, арк.624зв-626.], але Служба Божа в ній почалася вестися лише з 1755 року. Церква хоч і була дерев'яною, але споруджена на кам'яному фундаменті. В 1872 р. у зв'язку з ветхістю два крайні куполи були зняті, а біля храму побудована дзвіниця; в 1882р. облаштовано новий одноярусний іконостас, а в 1893 р. виготовлено новий вівтар, всередині церква була розфарбована масляними фарбами [11, арк. 402].

Ім'я першого пароха можна встановити за метричною книгою уніатської Свято-Покровської Старонетечинської церкви за 1755-1777 рр.: ним був Василь Харчевський, його дружину звали Анастасія [1, арк.1-45]. З цього ж джерела стає відомо, що першим дячком приходу став місцевий житель Іван Ставнійчук. Згадані документи, а також матеріали V-X російських ревізій (1795, 1811, 1816, 1834, 1850 та 1858 рр.) дозволяють з'ясувати, що нащадки Івана і його першої дружини Анастасії (померла в 25.08.1764 році) та другої – Євдокії Ставнійчуків за виконання церковних обов'язків предком

отримали сільське прізвисько «Дячки», яке, принаймні, з кінця XVIII й протягом усього XIX ст. трансформувалося в повноцінне прізвище «Дячок».

Після В. Харчевського священиком приходу став Ян (Іван) Якубович [15, арк. 626], який служив у Старонетечинському приході з 1777 до 1808 року. В «Клировых ведомостях о духовенстве Летичевского уезда за 1800 год» містяться дані про те, що у 1781 р. рукопокладений священиком у храм Нетечинець Старих був Іоан Якубович, якому на той час було всього 19 років [9, арк. 104 та зв.]. В кінці 20-х рр.. XIX ст. Покровський храм залишився без священика, а треби і Службу Божу здійснював Іван Стрельбіцький, ієрей Новонетечинської Свято-Михайлівської церкви.

До 1843 року старонетечинський прихід був самостійним, останнім священиком був Яків Веселовський [13, арк.51зв.-52] однак внаслідок гіршого стану збереженості церкви та меншої чисельності прихожан його приєднали до Свято-Михайлівського приходу с. Нові Нетечинці. Богослужіння здійснював один священик в обох церквах, проте церковна документація зберігалася при обох храмах.

Реконструкція чіткої хронологічної послідовності священнослужителів, на жаль, поки що неможлива, зокрема в 1820-х – поч. 1830-х рр., що пояснюється відсутністю необхідних джерел. Вважаємо дане питання перспективним для подальшого дослідження. Однак навіть з наявного матеріалу з впевненістю можна стверджувати, що нетечанам таланило на мудрих та неординарних пастирів.

Одним з таких був Мойсей Захарович Доронович (1828-1891) – відомий релігійний та громадський діяч, священик та краєзнавець Поділля. Після закінчення Подільської духовної семінарії його 8 (20) листопада 1851 року було рукопокладено священиком храму в Старих Нетечинцях. Пробув він у селі близько чотирьох років, у 1855 році переїхав до Камянця-Подільського, де служив священиком чотирьох міських церковних парафій, а в 1868-1870 рр. був законовчителем Кам’янець-Подільського жіночого духовного училища на Польських фільварках і священиком його домової церкви. Від 1865 року Мойсей Доронович був членом Подільського єпархіального історико-статистичного комітету, а в 1890 році став одним із засновників Кам'янець-Подільського давньосховища (нині Кам'янець-Подільський музей-заповідник) [34].

Зі священиком М. Дороновичем пов’язана одна зі сторінок боротьби подільської православної єпархії з таким явищем в релігійному житті як конверсія, тобто перехід («совращением») православних в інші віри, зокрема в римо-католицизм. Так, в грудні 1853 року селянин Старих Нетечинець Антон Іванович Літвинюк перестав відвідувати православний храм, натомість на служби Божі ходив до Віньковецького костелу. Під час пастирської бесіди з’ясувалося, що його батько, Яків Андрійович Літвінюк сповідував католицизм, а мама – православ’я. І хоч він був хрещений в православній церкві, але з дитинства з батьком відвідував костел. Інформація про цю надзвичайну подію дійшла до єпископа Подільського і Брацлавського Євсевія, реакцією на що стала вказівка проводити безперестанні «увещевания» щодо селянина. Листування з цього епізоду між

Дороновичем, благочинним І. Стрільбіцьким та єпископом Євсевієм тривало більше року і, очевидно, кожна сторона залишилася при власній думці [14]. Чи вдалося Дороновичу переконати селянина Літвінюка від «совращения», а чи той все-таки остаточно перейшов в римо-католицизм, документи мовчать.

Згідно «Списка духовенства Подольской Епархии по Благочинным округам» за 1872 рік можна встановити, що священиком у Старих Нетечинцях в цей період був Антоній Гербановський [33]. На зміну йому у 1876 році було призначено Іоанна Стрельбицького [11, арк.397зв.], який служив у Нетечинцях аж до 1905 року. При храмі для потреб духовенства був земельний наділ, розмір якого в різні роки коливався від 39 до 55 десятин.

У 1910 р. на кошти прихожан було збудовано будинок для священика. Про релігійність, дотримання церковних таїнств та кількість населення можна дізнатися з «Исповедальных ведомостей» різних років. Можна також простежити зміну поколінь того чи іншого роду. Це надзвичайно цікавий аспект, який потребує спеціального висвітлення.

Основна частина населення Старих Нетечинець була православними християнами, разом з тим у селі проживало чимало людей католицького віросповідання. Так, на зламі XIX – XX ст. кількість католиків у селі, за твердженням Є. Сіцінського, становила 73 чоловіки та 65 жінок, православних - 383 та 365 відповідно. Згідно «Ведомости о церквах и духовенстве Летичевского уезда» за 1910 рік католиків в селі проживало 68 чоловіків та 63 жінки, а православних - 523 та 519 відповідно [12, арк. 479]. Примітно, що одна з частин села носить назву Шляхетчина, де і досі переважна частина населення є католиками.

У 1905 році призначений в нетечинську церкву новий священик – Димитрій Іванович Косенко, який до цього служив у сусідньому селі Дашківці. Отець Димитрій активно долучився до навчання дітей у місцевій церковно-приходській школі, яка була відкрита на кошти прихожан у 1890 р. і розміщувалася у власному приміщенні [23, с.564]. Приміщення було зручним, складалося з 1-єї класної кімнати, квартири-кімнати для вчителя та кладової. У школі було достатньо навчальної літератури, налічувалося 65 книг для позакласного читання. Крім вищезгаданого отця Димитрія дітей у школі навчав Климент Филимонович, син міщанина з Летичева, який закінчив Летичівське міське двокласне училище і мав звання вчителя молодших класів. Вчитель отримував 120 руб. від сільської громади і 150 руб. з суми губернського збору.

Варто декілька слів сказати і про рівень охорони здоров’я населення, турбота про яке лягала на самих селян, оскільки кваліфіковану допомогу у разі потреби надати не було кому. Дітей жінки народжували вдома у присутності баби-повитухи. У разі захворювання люди зверталися до місцевих шептух, знахарок, лікувалися природними засобами. Однак слід зауважити, що час від часу медичні працівники все ж навідувалися до села, про що свідчить той факт, що дітям проводилися щеплення, зокрема, у 1873 році з 34-х дітей, що народилися в Старих Нетечинцях, 29 були привиті проти віспи.

Щеплення проводив дільничний фельдшер [10, арк. 36зв.]. Смертності серед новонароджених у цьому році не було зафіксовано.

Отже, на життя села у кінці XVIII-XIX ст. мали вплив соціально-економічні та політичні процеси, які мали місце на Поділлі та Україні в цілому – посилення кріпацтва та особистої залежності селян. Чи не єдиним осередком духовності та культури на селі в цей час залишалася місцева Святопокровська церква, священики якої були неординарними та відомими особистостями.

Подальше висвітлення історії села Старі Нетечинці, яке має давнє походження та багате на події, є предметом нашого детального дослідження в найближчому майбутньому.

Джерела та література:

1. ЦДІА в Києві. – Ф.224. (Колекція метричних книг, клірових відомостей і сповідних розписів церков України). – Оп. 1. – Спр. 890.
2. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХмО). – Ф.60. – Оп.1. – Спр.11.
3. ДАХмО. – Ф.112. – Опис 2. – Спр. 18563.
4. ДАХмО. – Ф.115. – Оп.2. – Спр.2.
5. ДАХмО. – Ф.197. – Оп.1.– Спр.984.
6. ДАХмО. – Ф.226. – Оп. 79. – Спр. 4602.
7. ДАХмО. – Ф.234. – Опис 1. – Спр. 9547.
8. ДАХмО. – Ф.241. – Оп.1. – Спр. 526.
9. ДАХмО. – Ф. 315. – Опис 1. – Спр. 6701.
10. ДАХмО. – Ф.315. – Опис 1. – Спр. 8895.
11. ДАХмО. – Ф. 315. – Опис 1. – Спр. 9184.
12. ДАХмО. – Ф. 315. – Опис 1. – Спр. 9281.
13. ДАХмО. – Ф.592. – Оп.2.– Спр. 125.
14. ДАХмО. – Ф.315. – Опис 1. – Спр.1396.
15. Національний музей у Львові. Відділ рукописів і стародруків (далі – НМЛ). – Ркл. 26.
16. Історико-краєзнавчий музей Старонетечинецького НВК Віньковецького району Хмельницької області (далі – ІКМСН). Матеріали до історії села з найдавніших часів до XIX століття. (рукопис) – Інвент. № 719.
17. ІКМСН. – Папка «Матеріали до історії Старонетечинецької ЗОШ І-ІІ ст.» (рукопис) – Інвент. № 720.
18. ІКМСН.– Папка «Історія колгоспу» (рукопис). – Інвент. № 721.
19. Архив Юго-Западной России, изд. врем, комис. для разбора древних актов, сост.при Киевск., Подольск, и Волынск, ген. — губ. —ч. 7, т.2. Акты о заселении Юго-западной России. – К.: Тип. Корчак-Новицкого, 1890.
20. Грушевский М. Барское староство: исторические очерки (XV-XVIII в.). – Киев., 1894. – 414с.
21. Крикун М. Документи комісарського суду Подільського воєводства 1678-1679 років / М. Крикун. – Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2015. – 360 с.
22. Крикун М. Подільське воєводство у XV-XVIII століттях: Статті і матеріали. / М. Крикун. – Львів 2011. – 733 с.
23. Приходы и церкви Подольской епархии // Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета / Под ред. Е. Сицинского. Вып. 9. – Каменец-Подольский, 1901. – 1064 с.

24. Проскурівсько-Чернівецька операція – видатна подія Другої світової війни: зб. док. і матер. / [упоряд.: М. П. Вавринчук, О. М. Завальнюк, П. Я. Слободянюк]. – Хмельницький: Держ. архів Хмельн. обл., 2009. – 385 с.
25. Прусевич А. Кустарные промыслы Подольской губернии. – Каменец-Подольский: Тип. Подольского губернського правления,1916. – 133 с.
26. Рибак І.В. Наш край в історії України. – Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2007. – 260 с.
27. Список дворян, внесённых в дворянскую родословную книгу Подольской губернии. – Каменец-Подольский: Изд-во Подольского дворянського депутатського собрания, 1897. – 391 с.
28. Тищенко К.М. Мовні свідки формування українців. // Дивослово. – 2007. – №5.
29. Хрін Н. Й. Невичерпне джерело мудрості народної / Н. Й. Хрін, Л. Л. Брошко. – Нові Нетечинці: [б.в.], 2000. – 180 с.
30. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. 7. – Warszawa: nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1886.
31. Magazin für die neue historie und geographie / angelegt von D. Anton Friedrich Büsching. – Hamburg: Verlag Buchenröder und Ritter, 1788. – 568 s.
32. Wykazy geograficzno-statystyczne. Wojewodztwo wolynskie / [Wyd. A. Jablonowski] // Zrodla dziejowe. - Warszawa, 1889. - T. 19. – 485 s.
33. Священники Подолья 1872 (алфавитка по именам) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://samlib.ru/k/kitlinskij_a_a/sv1872.shtml
34. Доронович Моісей Захарович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Доронович_Мойсей_Захарович